

DVOJEZIČNOST V SR SLOVENIJI
(na narodnostno mešanem ozemlju v Prekmurju)

Ferenc Hajos* Vladimir Klemencič**

"Bistveni pogoj za popolno jezikovno enakopravnost dveh narodov na narodnostno mešanem ozemlju je dvojezičnost v vsem javnem in družbenem življenju. Izraža se v tem, da vsakdo zna ali vsaj razume dva jezika, da vsakdo govori v svojem jeziku, pa ga vsi razumejo, da nikomur ni treba uporabljati drugega jezika, da bi ga drugi razumeli".

Načela politike enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije in zaščita narodnosti v SR Sloveniji

Načela enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije ter njihova zaščita in intencije za uveljavljanje popolne funkcionalne dvojezičnosti v procesu razvoja jugoslovanske samoupravne socialistične družbe so jasno začrtane v političnih dokumentih ZKJ in SZDL, pravno pa so urejene v določilih nekaterih zakonov, pa tudi v določilih statutov občin Lendava in Murska Sobota, kjer kot avtohtono prebivalstvo poleg večinskega slovenskega naroda prebiva tudi madžarska narodnost (1,2,3,4,5,6).

Komunistična partija Jugoslavije si je že v času pred drugo svetovno vojno, posebno pa v času narodnoosvobodilnega boja v svojem programu odločno zastavila pomembno nalogo: boj za enakopravnost zatiranih narodov in narodnosti Jugoslavije. Ta politični program in ta načela so se izrazili v sklepih, ki so jih sprejeli na drugem zasedanju AVNOJ v Jajcu 29. novembra 1943. Ti sklepi zagotavljajo popolno enakopravnost narodnostnim manjšinam v Jugoslaviji in so pomembni zaradi tega, ker so nastali že takrat, ko smo novo državo še ustvarjali. Enakopravnost narodov in narodnosti ponovno izraža prva ustava Jugoslavije, ki so jo sprejeli 31. januarja 1946. Skupaj z družbenim razvojem so se razvijale tudi pravice narodnosti, ki so dobile ustrezen izraz v določilih ustave SFRJ iz leta 1963. Z razvojem samoupravnih socialističnih odnosov pa so se dejansko zagotovljene pravice in položaj narodnosti izrazile v določilih nove vezne ustave in republiške ustave leta 1974 (1,2). Določila nove ustave manjšine ne samo v terminologiji, temveč tudi dejansko obravnavajo kot narodnost. Dosledna formalna in vsebinska uporaba tega termina politično izraža vsebinsko spremembo, saj ustava določa, da imajo tiste skupine prebivalstva, ki pripadajo narodom sosednjih držav, popolnoma enak položaj kakor drugi državljani. Enakopravnost temelji na tem, da je pripadnik narodnosti v vseh oblikah družbenega razvoja enakopraven pripadnikom drugih narodnosti in pripadnikom jugoslovanskih narodov tako glede jezika kakor glede prostora, kjer prebiva.

* dipl. pravnik, Temeljno sodišče Murska Sobota, enota Lendava, 69220 Lendava, Partizanska 112

** dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana. Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu Obzornika

Zvezna ustava pripadnikom narodnosti poleg deklarirane enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije zagotavlja tudi, da imajo v skladu z ustavo in z zakonom pravico, da uporabljajo svoj jezik in svojo pisavo pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti, pa tudi v postopku pred državnimi organi in organizacijami, ki izvršujejo javna pooblastila. Pripadniki narodov in narodnosti Jugoslavije imajo v skladu z zakonom v vsaki republiki oziroma avtonomni pokrajini pravico do uporabe svojega jezika.

Ustava SR Slovenije pa že v 1. členu opredeljuje socialistično republiko Slovenijo (2) tudi kot socialistično samoupravno demokratično skupnost delovnih ljudi in občanov slovenskega naroda ter italijanske in madžarske narodnosti. Ustava s tem, da pripadnike madžarske narodnosti šteje za integralni del slovenske socialistične samoupravne demokratične skupnosti, že v prvem členu skupaj z drugimi določili, ki določajo položaj in pravice madžarske narodnosti, tej narodnosti zagotavlja posebno varstvo, ki je potrebno, da bi preprečili njeno asimilacijo. Področje na katerem živita obe narodnosti, je urbano področje; urbanizacija pa praviloma pelje k asimilaciji povsod tam, kjer so narodnostne manjšine preslabo zavarovane. Ponekod je urbanizacija celo sredstvo za asimilacijo. Kljub temu, da je omenjeno območje urbano, pa je s tem, da pripadniki narodnosti delujejo v samoupravnih organih, še posebej v organih načrtovanja, narodnost zavarovana pred asimilacijo. Seveda ostanejo odprta vprašanja, kako varovati narodnost, ker z urbanizacijo delujejo tudi asimilacijski dejavniki, katerih zakonitosti še niso vse opredeljene in razkrite. Menimo, da je prav madžarski narodnosti na tem področju dana možnost, da te dejavnike odkriva, to pa ji ob sodelovanju pri načrtovanju in odločanju že samo po sebi daje možnost, da se asimilaciji upira. Zavedati se moramo, da se z vsako novo stopnjo tehnološkega razvoja in z njim povezanega gospodarskega razvoja lahko uveljavijo nove težnje, ki bi povzročile, da bi se narodnost začela asimilirati.

Ustava SR Slovenije in občinski statuti (2,3,4) narodnosti izrecno zagotavljajo zastopnost v delegacijah, ki delegirajo svoje delegate v vsa predstavniška telesa celotnega samoupravnega sistema. V praksi so ta določila ustave in statotov v celoti uveljavljena, saj so raziskave pokazale, da je zastopstvo narodnosti v delegacijah tako na občinski kot na republiški ravni sorazmerno ugodnejše kakor razmerje med slovenskim in madžarskim prebivalstvom v občini Lendava in Murska Sobota. Nadalje ustava SR Slovenije v ločenem poglavju določa posebne pravice italijanske oziroma madžarske narodnosti in njihovih pripadnikov. Te pravice so v skladu z določili ustave in so podrobneje obdelane v nekaterih zakonih, v statutih občin in pa v samoupravnih aktih organizacij združenega dela in v drugih samoupravnih organizacijah ter skupnostih. Za uveljavitev pristnega bilingvizma, ki omogoča enakopravnost narodov in narodnosti, je posebno pomembno določilo ustave SR Slovenije, po katerem je na področju, kjer živijo poleg pripadnikov slovenskega naroda tudi pripadniki madžarske narodnosti, madžarski jezik enakopraven s slovenskim jezikom. To načelo je podrobneje obdelano v zakonih o kazenskem pravnem in upravnem postopku, v zakonu o sodiščih, predvsem pa v občinskih statutih (3,4,5,6). To načelo praktično pomeni, da sta na narodnostno mešanem področju pri vseh postopkih oba jezika uradna jezika; v upravnih in pravosodnih organih se načelo v veliki meri že uresničuje, seveda še z nekaterimi pomanjkljivostmi, ki izvirajo predvsem iz kadrovskih in tehničnih težav. Prizadevajo si, da bi to načelo še širše uveljavili tako v institucijah, ki že delujejo dvojezično, kakor

tudi v tistih institucijah, ki doslej še niso tako delovale. Pismeni in ustni del postopka pred temi organi poteka v obeh jezikih. Dvojezični so tudi žigi in formularji. Na delovna mesta, kjer delavci prihajajo v stik z občani madžarske narodnosti, pa je mogoče sprejeti le ljudi, ki obvladajo oba jezika.

Dvojezično ozračje določa tudi zunanji videz dvojezičnega področja. Čeprav površni opazovalec lahko pripiše temu le formalen pomen, pa ima ta okoliščina za zaščito narodnosti izredno globok vsebinski pomen. Prav dvojezično ozračje daje narodnosti vspondubdo, da dosledno uporablja svoj jezik v vsem javnem in družbenem življenju, s tem pa ji daje osnovno možnost, da se upira procesu asimilacije, ki se sproža pri urbanizaciji. Tako ozračje se izraža v dvojezičnosti vseh javnih napisov, pa tudi v enakopravnem videzu napisa v enem in drugem jeziku (3,4).

Ustava SR Slovenije in tudi zvezna ustava zagotavljata vzgojo in izobraževanje v jeziku narodnosti, dovoljujeta pa možnost, da se uvedeta dvojezična vzgoja in izobraževanje. V SR Sloveniji je na narodnostno mešanem območju, naseljenem s Slovenci in Madžari, uvedeno dvojezično šolstvo (7).

Že v uvodu je treba poudariti, da je poseben tip dvojezičnega šolstva, ki velja na tem območju skupno s celotnim mehanizmom samoupravnega sistema, gonilna sila dvojezičnosti.

Za razvoj vzgoje in izobraževanja, usposabljanja kadrov, tiska in drugih sredstev javnega obveščanja ter za razvoj drugih oblik kulturno prosvetne dejavnosti madžarske narodnosti, ki so pomembne za uresničevanje položaja in pravic narodnosti, skrbi v smislu določil ustava SR Slovenije, ki v ta namen zagotavlja tudi potrebno pomoč. Podobna določila vsebujejo tudi občinski statuti. Tudi ta določila so že v veliki meri uresničena. Madžarska narodnostna skupnost ima svoj tednik Nepujsag, ki ga financirajo iz republiške dotacije, nadalje ima lasten radijski program v materinščini pri radiu Murska Sobota. Razvita je založniška dejavnost; že vrsta del domačih avtorjev je bila natisnjena v materinščini pri Pomurski založbi v Murski Soboti. Deluje več knjižnic z velikim sklado madžarskih knjig, pa tudi vrsta kulturno umetniških skupin, kar vse prav tako financira republiška dotacija.

Brez stikov z matičnim narodom je vsaka narodnostna skupnost zaradi izolacije obsojena na neizbežno asimilacijo. Prav iz tega razloga ustava določa, da SR Slovenija podpira razvoj stikov med madžarsko narodnostjo in njenim matičnim narodom zaradi pospeševanja kulturnega in jezikovnega razvoja narodnosti. Ti stiki se vzpostavljajo v vsakodnevem življenju, vendar glede na potrebo teh stikov in možnosti za njihovo navezavo sedanjí obseg teh še ni zadovoljiv. Stiki se v glavnem omejujejo: na obiske gledališč in kulturnih skupin iz LR Madžarske ter na izmenjavo knjig in študentov po meddržavni konvenciji o kulturnem sodelovanju. Te stike bi morali razširiti tudi v okviru obmejnega sodelovanja med področji, kjer živi madžarska narodnost, s sosednjimi madžarskimi županijami, poiskati bi bilo potrebno tudi druge možnosti za podporo matičnega naroda pri kulturnem in jezikovnem razvoju pripadnikov madžarske narodnosti v SR Sloveniji.

Za potrebe razvijanja madžarskega jezika in kulture je v okvir celotnega

dr., red. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu Obzornika

samoupravnega mehanizma vtkana samoupravna interesna skupnost s prosveto in kulturo madžarske narodnosti, ki jo vodijo izključno pripadniki madžarske narodnosti. Ta skupnost je ustanovljena na podlagi določil republiške ustave in občinskih statutov ter enakopravno soodloča skupaj z občinsko skupščino o tistih vprašanjih, ki se nanašajo na položaj in pravice občanov madžarske narodnosti; v okvir te skupnosti spadajo tudi vprašanja stikov z matičnim narodom (2,3,3,8). S to samoupravno interesno skupnostjo je madžarska narodnost v SR Sloveniji dobila tisto organizacijo, prek katere se - z njeno vključitvijo v sistem samoupravnega odločanja ob obstoječi politični volji večinskega naroda - zagotavlja uresničitev njenih pravic in njenega položaja.

Geografske karakteristike narodnostno mešanega ozemlja

Narodnostno mešano, z Madžari in Slovenci naseljeno ozemlje, je omejeno na tisti del severovzhodnega dela Slovenije ob jugoslovansko-madžarski meji, kjer so Slovenci in Madžari pomešano naseljeni kot avtohtono prebivalstvo. To nacionalno mešano ozemlje pripada upravno-teritorialno dveh občinama: južni del tega ozemlja občini Lendava, severni del pa občini Murska Sobota. Južni del nacionalno mešanega ozemlja, ki pripada občini Lendava, obsega pretežno ravninski svet z večjimi naselji, severni del, ki pripada občini Murska Sobota pa je gričevnat terciarni svet z manjšimi naselji. Na nacionalno mešanem ozemlju je pomešanost med madžarskim in slovenskim prebivalstvom po naseljih taka, da jih lahko označujemo kot nacionalno mešani tip naselja. Slovensko in madžarsko prebivalstvo se prepletata do take mere, da je odstotek Madžarov ali Slovencev skoraj v vseh krajih večji od 10% (9). Na celotnem narodno mešanem ozemlju je le Lendava urbani kraj, vsi drugi kraji pa so vasi; nekatere med njimi opravljajo centralno funkcijo s terciarnimi in kvartarnimi dejavnostmi (obrt, trgovina, šola, pošta, krajevni urad).

Severni del nacionalno mešanega ozemlja je del gravitacijskega zaledja mesta Murska Sobota, ki leži zunaj dvojezičnega ozemlja, a opravlja nekatere centralne funkcije za celotno Pomurje na obeh bregovih Mure in s tem tudi za celotno nacionalno mešano ozemlje, z bolnico, srednjimi šolami in nekaterimi kulturnimi ustanovami, upravne funkcije občine pa opravlja za nacionalno mešani in slovenski del območja občine Murska Sobota. Z industrijo, trgovino in obrtjo je tudi gospodarski in zaposlitveni center za celotno Pomurje.

Za južni del nacionalno mešanega ozemlja pa opravlja upravno funkcijo občine ter funkcijo gospodarskega in zaposlitvenega centra (z industrijo, trgovino in obrtjo, osnovnim šolstvom in kulturnimi ustanovami) mesto Lendava, ki leži na samem nacionalno mešanem ozemlju in je izrazito nacionalno mešan centralni kraj. Te funkcije opravlja tudi za slovensko območje občine Lendava, funkcijo trgovine in zaposlitvenega kraja pa tudi za obmejne kraje sosednje Hrvatske.

Nacionalno mešano ozemlje občin Lendava in Murska Sobota se razlikuje od drugega dela območij obeh občin po mešanosti narodne sestave prebivalstva in po zakonsko zasnovani dvojezičnosti v vseh oblikah življenja prebivalstva. V družbeno gospodarskem pogledu pa je socialno mešano ozemlje prostorsko integrirano v Pomurje z drugimi del območij občin Murska Sobota in Lendava ter v enoten gospodarski prostor Slovenije in Jugoslavije (10).

Celotno Pomurje spada k tistim področjem Slovenije, ki so bila do konca druge svetovne vojne skoraj čisto agrarna in doživljajo v zadnjih dveh desetletjih hitre gospodarske in socialne spremembe. Nacionalno mešano ozemlje pa je bilo zaradi prometne perifernosti in obmejne lege v primerjavi z drugimi področji Pomurja relativno najbolj zaostalo (11). V zadnjih dveh desetletjih je deležno posebne pozornosti pri razvijanju gospodarskih in negospodarskih dejavnosti ter pri izgradnji infrastrukture. Kot nacionalno mešano ozemlje je pri razvijanju vseh komponent družbenega razvoja deležno posebne družbene pozornosti celotne Slovenije, posebno v industrializaciji ter pri razvijanju terciarnih in kvartarnih dejavnosti, pri čemer so zlasti v ospredju industrializacija, promet in razvijanje posebne ga tipa moderne dvojezične šole.

Varovanje in razvijanje slovenskega in madžarskega jezika v družbenem razvoju

Ena od osnovnih komponent na dvojezičnem ozemlju, ki spremlja družbeni razvoj, je oblikovanje funkcionalne dvojezičnosti v vseh oblikah družbenega življenja: v izobraževanju, pri delu, kulturi, rekreaciji, oskrbi in v upravi. Težnja po razvijanju dvojezičnosti je osnovana skladno z družbenogospodarskim razvojem na pristnem bilingvizmu: to je na tem, da pripadnik madžarske narodnosti in Slovenci kot pripadniki večinskega naroda znajo ali razumejo oba jezika. S takim sistemom pristnega bilingvizma je zagotovljena zaščita kulturne tradicije, duhovne in materialne kulture obeh narodov. Ta sistem pa hkrati omogoča razvijanje modernega jezika in moderne kulture pri madžarskem in slovenskem prebivalstvu. S tem so zagotovljene vse možnosti za vključevanje prebivalstva obeh narodov v vse oblike socialne in prostorske mobilnosti in s tem v vse oblike družbenega življenja na nacionalno mešanem ozemlju in zunaj nacionalno mešanega ozemlja.

Socialno in prostorsko mobilnost nacionalno mešanega ozemlja določi več dejavnikov. Relativno hitra rast števila delovnih mest v neagrarnih dejavnostih prispeva k hitremu razpadanju stare statične agrarne družbe in k postopnemu oblikovanju urbane družbe. Ker se vzporedno s krepitvijo gospodarske moči in večanjem števila delovnih mest v dvojezičnih centralnih krajih, v Lendavi in v Murski Soboti, ter z razvojem manjših industrijskih obratov na dvojezičnem ozemlju in na obrobju zboljšujejo tudi prometna povezanost vasi s kraji zaposlitve, se na nacionalno mešanem ozemlju širijo področja dnevne migracije delovne sile, kar prispeva k hitremu nazadovanju odstotka kmečkega prebivalstva k večanju odstotka nekmečkega prebivalstva (12). Ta novi ekonomski razvoj je zadel na veliko agrarno prenaseljenost. Na dvojezičnem ozemlju je med letoma 1953-1961, ko industrializacija še ni bila tako intenzivna, število prebivalstva nazadovalo, v obdobju med letoma 1961 in 1971 pa se število prebivalstva ni spremenilo (13). Razdobje 1953-1971 spremlja proces intenzivne deagrarizacije s sproščanjem gosto naseljene agrarne delovne sile. Del te sproščene kmečke delovne sile si je našel zaposlitev v nekmečkih poklicih na območju nacionalno mešanega ozemlja ali pa v bližnjih centralnih krajih in se mu zato ni bilo treba izseliti, del sproščene delovne sile pa si je moral poiskati zaposlitev z izselitvijo v druge kraje Slovenije ali celo v tujino. Vključevanje kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice se najbolj nazorno kaže v nazadovanju deleža aktivnega kmečkega prebivalstva. Leta 1953 je bilo na nacionalno mešanem ozemlju še 71% kmečkega prebivalstva, leta 1971 pa že

17% manj (53%). V tem času je najbolj napredovalo število aktivnega prebivalstva v sekundarnem sektorju in v družbenih službah (14).

V tem razvoju je bila dana enakopravna možnost zaposlovanja vsemu prebivalstvu ne glede na narodnost. Zato se v razdobju 1953-1971 razmerje med številom Madžarov in Slovencev na nacionalno mešanem ozemlju ni bistveno spremenilo.

Leta 1953 so na nacionalno mešanem ozemlju našli 10.395 Madžarov in 7.132 Slovencev ter pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov. Leta 1961 pa so pri popisu na tem ozemlju našli 9.766 Madžarov in 9.048 Slovencev ter 782 pripadnikov drugih narodnosti (večinoma Jugoslovanci). Do leta 1971 je nazadovalo število Madžarov na 9.419, število Slovencev na 8.139, število prebivalcev drugih narodnosti pa je napredovalo na 935 (9). Skupno število prebivalstva je nazadovalo na omenjenem ozemlju v skoraj vseh podeželskih naseljih, napredovalo pa je le v Lendavi in v njenih najbližjih naseljih. Rast števila Madžarov in Slovencev je po naseljih v ravnotežju. V Lendavi, ki doživlja razmeroma močan gospodarski razvoj, je znašal leta 1969 odstotek Madžarov 33,2%, leta 1970 pa 32,8%; odstotek Slovencev je znašal leta 1961 52,8%, leta 1970 pa 53,3%. Odstotek prebivalstva obeh narodnosti je med letoma 1961 in 1970 narasel za 0,5%. To naraščanje gre na račun zmanjševanja števila prebivalcev drugih narodnosti. Na nacionalno mešanem ozemlju se je madžarsko prebivalstvo med letoma 1961 in 1970 izseljevalo v relativno manjšem številu kot slovensko prebivalstvo. Slovencev se je v tem obdobju izselilo 1804, Madžarov pa le 1166 (15).

Do kakšne mere je že ustvarjeno ravnotežje v socialnem razvoju madžarske narodnostne skupnosti s slovensko skupnostjo in s prebivalci drugih, večinoma jugoslovanskih narodnosti, pa nam kažejo tile podatki: V Lendavi je vseh zaposlenih v sekundarnem, terciarnem, kvartarnem ter v družbenem sektorju gospodarstva 2.919. Od tega števila je 1.280 Slovencev, 1.153 Madžarov in 486 pripadnikov drugih narodnosti (večinoma Hrvatov). Vse večje ravnotežje v zaposlitvi prebivalstva obeh narodnosti se kaže tudi v razmerju števila zaposlenih Slovencev in Madžarov po posameznih sektorjih sekundarne, terciarne in kvartarne dejavnosti. Od 2.206 zaposlenih v industriji je Slovencev 871, Madžarov 887 in 448 pripadnikov drugih narodnosti.

V terciarnih dejavnostih, kamor so štete trgovine, obrt, prevoznništvo, gostinstvo, pošta, železnica, lekarna in banka, je zaposlenih 371 ljudi. Od tega je 216 Slovencev, 124 Madžarov in 31 prebivalcev drugih narodnosti.

Tudi v kvartarnih dejavnostih, v zdravstvu, šolstvu, občinski upravi in v družbenih organizacijah, se že kaže ustvarjanje popolnega ravnotežja zaposlenih po narodnostni strukturi. Med temi je od 307 zaposlenih 171 Slovencev, 126 Madžarov in 10 pripadnikov ostalih narodnosti (14).

Enakomeren socialni razvoj in enakopravna možnost zaposlitve madžarskega prebivalstva v neagrarnih dejavnostih nam najbolj nazorno ilustrira primerjava strukture aktivnega prebivalstva pri Madžarih in Slovencih v Lendavi. V tem kraju je od skupnega števila zaposlenih v sekundarnem sektorju 60% Madžarov, v terciarnem 13%, v kvartarnem sektorju pa 27% Madžarov. Glede na skupno število Slovencev jih je v sekundarnem sektorju zaposlenih 59%, v terciarnem 17%, v kvartarnem pa 24%. Ravnotežje v zaposlenosti v neagrarnih dejavnostih se kaže tudi v razmerju med zaposle-

nimi Slovenci in Madžari od skupnega števila zaposlenih. Med temi je 34% Madžarov in 55% Slovencev, kar približno ustreza razmerju med Slovenci in Madžari v Lendavi. Sorazmerje v zaposlitvi med madžarskim in slovenskim prebivalstvom glede na razmerje med absolutnima številoma pripadnikov obeh narodnosti se kaže tudi v nacionalni strukturi zaposlenih v terciarnih in kvartarnih dejavnostih na podeželskem delu nacionalno mešanega ozemlja. V teh dveh dejavnostih je zaposlenih 51% Slovencev in 44% Madžarov, ostali del delovnih mest teh dveh dejavnosti pa zasedajo prebivalci drugih jugoslovanskih narodov (13).

Med pomembne dejavnike socialne mobilnosti sodi tudi možnost izobraževanja prebivalstva. Prvo možnost daje dobro organizirano dvojezično osnovno šolstvo, drugo pa štipendijska politika, ki zagotavlja možnost za nadaljevanje šolanja vsemu prebivalstvu ne glede na narodno pripadnost. Enakopravna možnost za doseg izobrazbe vseh vrst in stopenj se najbolje izraža v izobrazbeni strukturi po nacionalni pripadnosti prebivalstva. Da so Slovenci in Madžari imeli doslej enake možnosti za izobrazbo, nam kažejo na primer ti podatki. Popolno osnovno šolo je od vsega prebivalstva na nacionalno mešanem ozemlju končalo 56% prebivalstva, od vsega madžarskega 61%, od vsega slovenskega prebivalstva pa 50%. Srednjo, višjo in visoko izobrazbo je med madžarskim prebivalstvom doseglo 11%, med slovenskim pa 21%. Vzrok za relativno slabšo izobrazbeno strukturo pri madžarskem prebivalstvu moramo iskati v njihovi relativno večji navezanosti na zemljo in v s tem povezani manjši težnji po šolanju v srednjih, višjih in visokih šolah. Težnja deagrariacije pri madžarskem prebivalstvu se je v zadnjem razdobju izenačila s težnjo deagrariacije slovenskega prebivalstva. Novi zakon o stipendiranju v Sloveniji daje možnost za pridobitev štipendije za šolanje na srednjih, višjih in visokih šolah predvsem kmečkemu in delavskemu prebivalstvu, ki jima večinoma pripada prav madžarsko prebivalstvo in sploh vse prebivalstvo na nacionalno mešanem ozemlju. To v enaki meri omogoča izobraževanje madžarskem in slovenskem prebivalstvu na vseh stopnjah šol.

Možnost za razvoj madžarskega jezika in madžarske kulture določata dva dejavnika. - Izobraževalni sistem na ravni osnovnega šolstva, ki temelji na načelu dvojezične šole, to je takega tipa šole, ki zagotavlja otrokom pripadnikom madžarske skupnosti, da obvladajo moderni madžarski jezik v pogovorni in pisni obliki in da prav tako obvladajo moderni slovenski jezik v obeh oblikah. Tak tip šole daje tudi otrokom večinskega slovenskega naroda možnost, da obvladajo madžarski jezik, kar je hkrati podlaga za sporazumevanje med prebivalstvom obeh narodnosti v obeh jezikih do take mere, da lahko govorita v vsakodnevnem življenju pripadnika slovenske in madžarske narodne skupnosti vsak v svojem jeziku in se ob tem razumeta ali pa v pogovoru izmenično uporabljata en ali drugi jezik, pa naj bo to v šoli, na delu, v upravi, ob nakupih, v prostem času, ob zabavi, športu ali kulturi. Druga pomembna komponenta, ki zagotavlja razvoj jezika in kulture ob modernizaciji družbe, ki jo prinašata industrializacija in urbanizacija, je možnost vsakodnevnega povezovanja madžarskega prebivalstva z matičnim narodom onstran meje, na Madžarskem, možnost ki jo še pposebej krepe programi, zastavljeni v posebnih kulturnih konvencijah med Jugoslavijo in Madžarsko. Pripadniki večinskega slovenskega naroda pa se seznanjajo z materinskim jezikom in z madžarsko kulturo v dvojezični šoli in z vsakodnevnimi stiki z madžarskim prebivalstvom na nacionalno mešanem ozemlju v Sloveniji ter z madžarskim prebivalstvom prek odprte jugoslovan-

sko-madžarske meje v obmejnih krajih Mađarske.

Sistem dvojezičnega šolstva in z ustavo, zakoni ter s statuti zagotavlja enakopravnost razvijanja mađarskega jezika in mađarske kulture na dvojezičnem ozemlju v vseh oblikah vsakodnevnega življenja sta prispevala, da se je izoblikoval **pravni funkcionalni tip dvojezičnega ozemlja**, ki temelji na pristni dvojezičnosti pripadnikov večinskega in manjšinskega naroda. **Dvojezičnost je za ta moderni funkcionalni tip dvojezičnega ozemlja karakteristična in se razlikuje od večine drugih evropskih dvojezičnih ozemelj v tem, da velika večina tistega dela pripadnikov večinskega slovenskega naroda, ki zaradi značaja delovnega mesta v vsakodnevem življenju in ob svojem delu komunicira s prebivalstvom mađarske in slovenske narodnosti, če že ne obvlada, pa vsaj razume mađarski jezik.**

Poskus ugotavljanja znanja mađarskega in slovenskega jezika med prodajalci in kupci v trgovinah Lendave je pokazal, da od prodajalcev slovenske narodnosti razume mađarščino 94%, razume in govori mađarščino 81%, razume, govori in piše pa 62%. Med prodajalci mađarske narodnosti razumejo, govorijo in pišejo vsi slovensko in mađarsko. Med kupci, ki so bili hkrati anketirani, pa je navedlo 67% kupcev, da mađarščino razumejo, 63%, da jo razumejo in govore, 60% pa je navedlo, da mađarščino razumejo, govore in pišejo. Med kupci mađarske narodnosti je bilo 84% takih, ki so navedli, da slovenščino razumejo in govore, 76% pa je izjavilo, da slovenščino razumejo, govore in pišejo (16).

Podrobna analiza o znanju mađarščine med slovenskim prebivalstvom na podeželju nacionalno mešanega ozemlja, ki je bilo leta 1974 zaposleno v terciarnih in kvartarnih dejavnostih, pa je prav tako pokazala, da je v teh dejavnostih **velik delež zaposlenih, ki poleg materinskega jezika vsaj razumejo, če že ne obvladajo še mađarski jezik.** Med temi je v ustni in pismeni obliki oba jezika obvladalo 40% zaposlenih, poleg teh pa je še 28% zaposlenih razumelo mađarščino. Da je med večinskim narodom več kot dve tretjini takih, ki lahko poslušajo v obeh jezikih, je rezultat dela dvojezične šole in znak pristnega bilingvizma na dvojezičnem ozemlju (14).

Sklepi

Mađarska narodna skupnost je skupaj s slovenskim prebivalstvom kot večinski narod socialno, gospodarsko in politično enakopravna ter je integralni del nacionalno mešanega ozemlja v severovzhodni Sloveniji.

Mađarska kultura in mađarski jezik nista le formalno pravno zaščitena, temveč sta tako vtkana v družbeni proces in v vse oblike vsakodnevnega življenja, da jima je zagotovljen tudi njun razvoj. Razvijata se z družbeno ekonomskim razvojem, za katerega so značilne težnje razkroja klasične agrarne družbe in oblikovanje moderne industrijske družbe v razmerah celotnega mehanizma specifičnega tipa samoupravne socialistične družbe.

Mađarsko prebivalstvo se v tem procesu, za katerega so značilne težnje širjenja neagrarnih gospodarskih in negospodarskih dejavnosti, vključuje na delovna mesta v industriji ter v terciarnih in kvartarnih dejavnostih glede na svoje število in odstotek od skupnega števila prebivalstva v približno isti meri, kakršno lahko opazujemo pri slovenskem prebivalstvu in pri drugem doseljenem prebivalstvu jugoslovanskih narodov in narodnosti.

Na nacionalno mešanem ozemlju Severovzhodne Slovenije so intencije za

Uveljavljanje popolne funkcionalne dvojezičnosti v procesu razvoja družbene življenja jasno načrtane v zvezni jugoslovanski ustavi in v ustavi SR Slovenije ter v občinskih statutih občin Lendava in Murska Sobota. Pogoje za oblikovanje funkcionalne dvojezičnosti v vseh oblikah družbenega življenja zagotavlja dvojezična šola. Znanje madžarščine med večinskimi narodom se je v zadnjih desetih letih razširilo, prav tako se je povečalo število različno kvalificiranih delavcev med madžarskim prebivalstvom, s čimer je že ustvarjeno tudi neko določeno ravnotežje v socialni strukturi med pripadniki madžarskega in slovenskega naroda. S tem so doseženi izhodišča za nadaljnje izpopolnjevanje in razvijanje funkcionalnega dvojezičnega ozemlja v vseh tistih oblikah, ki se doslej niso mogle izoblikovati zaradi pomanjkanja znanja madžarščine pri slovenskem prebivalstvu in zaradi pomanjkljive kvalifikacijske strukture pri madžarskem prebivalstvu.

Za nadaljnje oblikovanje funkcionalne in pristne dvojezičnosti so v pripravi zakonske osnove za uvajanje dvojezičnosti v vsakodnevnem poslovanju delovnih organizacij in njihovih samoupravnih organov ter predpisi o zunaj vidnih obeležjih, ki izražajo značaj in enakopravnost dveh narodov: topografski napisi, napisi gospodarskih, političnih, upravnih in podobnih organizacij. Prav tako je v pripravi uvajanje madžarskega jezika v srednjih šolah Murske Sobote, ki je kot centralni kraj sicer zunaj dvojezičnega ozemlja, a se v srednjih šolah tega kraja šolajo otroci madžarske narodnosti iz dvojezičnega ozemlja. Na teh šolah naj bi bila dana možnost za izpopolnjevanje v madžarščini učencem madžarske narodnosti, fakultativno pa tudi učencem slovenske narodnosti. V pripravah so tudi predpisi in zakonske dopolnitve, po katerih bodo lahko pripadniki madžarske narodnosti uporabljali svoj jezik na ravni republike ter na ravni občin Lendava in Murska Sobota.

Utrjevanje in oblikovanje funkcionalnega narodno mešanega ozemlja ob dvojezičnosti večinskega in manjšinskega naroda, ki temelji na razumevanju oziroma dejanskem obvladovanju ter uporabi obeh jezikov, je zasnovano v mejah zgodovinske naselitve avtohtonega madžarskega prebivalstva. Zagotovitev enakopravnosti madžarskemu jeziku v pogojih dvojezičnosti in družbene stvarnosti na nacionalno mešanem ozemlju ni bila, pa tudi v prihodnje po jugoslovanski ustavi ne more biti vezana na pogoja, kakršna sta število in odstotek madžarskega prebivalstva, dobljena s kakršnimi koli preštevanji prebivalstva pri uradnih popisih oziroma popisih posebne vrste.

Uporabljeni viri in literatura

1. Ustava SFRJ (Uradni list SFRJ 9/74)
2. Ustava SRS (Uradni list SRS 6/74)
3. Statut občine Lendava (Uradne objave 8/74)
4. Statut občine Murska Sobota (Uradne objave 5/74)
5. Zakonik o kazenskem postopku (Uradni list SFRJ 54/70)
6. Zakon o sodiščih (Uradni list SRS 20/65, čl. 60)
7. Zakon o šolah z italijanskim oziroma madžarskim učnim jezikom in dvojezičnih šolah v SRS (Uradni list SRS 7/65, 31/72)

8. Samoupravni sporazum o ustanovitvi samoupravnih interesnih skupnosti za prosveto in kulturo občanov madžarske narodnosti v občinah Lendava in Murska Sobota
9. Podatki popisa prebivalstva SR Slovenije v letih 1961 in 1971; Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana
10. Vrišer Igor: Mesta in urbano omrežje v SR Sloveniji. Značilnost njegovega razvoja in družbeno gospodarskega pomena s posebnim ozirom na mala mesta (z 20 kartami in grafikoni v tekstu, s 3 barvnimi kartami v prilogi, s 47 tabelami v glavnem tekstu in 12 tabelami v angleškem povzetku). Geografski zbornik, Acta Geographica XIV/1974, str. 179-335.
11. Ilešič Svetozar: Severovzhodna Slovenija in njena regionalna razčlenitev (Z lit.). Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor, 1967, str. 9-24.
12. Klemenčič Vladimir s sodelovanjem Mirka Paka: Demografska struktura narodnostno mešanega ozemlja v Prekmurju; Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani, Ljubljana 1970, 78 str.
13. Malačič Janez: Lendava kot centralni kraj narodnostno mešanega ozemlja (z 1 tabelo in 1 sliko v tekstu ter 50 tabelami, 4 slikami in 6 kartami in prilogi). Diplomsko delo (pri prof. dr. Svetozarju Ilešiču in prof. dr. Vladimirju Klemenčiču). Knjižnica Oddelek za geografijo FF v Ljubljani, Ljubljana 1973, 54 str.
14. Kržan Boris: Geografska transformacija narodnostno mešanega podeželja v Prekmurju (z 1 tabelo med tekstem in 31 tabelami v prilogi). Diplomsko delo (pri prof. dr. Vladimirju Klemenčiču). Knjižnica Oddelek za geografijo FF v Ljubljani, Ljubljana 1975, 40 str.
15. Klemenčič Vladimir, Pak Mirko, Malačič Janez: Demografska struktura narodnostno mešanega ozemlja v Prekmurju. Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani, Ljubljana 1973, 173 str. + 3 tabele.
16. Mednarodni mladinski geografski raziskovalni tabor - Pomurje IV, 7. do 17. 7. 1975 v Lendavi. Socialnogeografsko proučevanje narodnostno mešanega ozemlja na primeru mesta Lendava (Redakcija: Darka Uranjek). Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani, Ljubljana 1975, tipk. slov., 41 str.